

Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (Erdutski sporazum) i uvjeti za njegovu provedbu

ANA HOLJEVAC TUKOVIĆ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, Republika Hrvatska

Nakon vojno-redarstvenih operacija "Bljesak" i "Oluja", stvaranjem novih geopolitičkih odnosa, srbijansko vodstvo bilo je svjesno da istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem neće moći ostati pod srpskom okupacijom. Porazom srpskih snaga u Hrvatskoj i zajedničkim operacijama hrvatskih snaga i Armije Bosne i Hercegovine, koje su dovele snage srpske vojske u Bosni i Hercegovini pred slom, otvoren je put političkim pregovorima. Pitanje reintegracije preostalog okupiranog područja pod ingerencijom Ujedinjenih naroda u sastav Hrvatske dobilo je novo značenje u ključnim političkim pregovorima krajem 1995., budući da je ishod mirovnoga procesa u hrvatskom Podunavlju bio osnova za mir i političku stabilnost na širem području ovoga dijela Europe.

Ključne riječi: Erdutski sporazum; hrvatsko Podunavlje; Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem; Srijemsko-baranjska oblast; Dayton; plan Z-4; UNTAES.

Pad Knina i cijeloga zapadnog dijela "Republike Srpske Krajine" ("RSK") bio je težak udarac za Srbe u njezinu preostalom dijelu, u istočnoj Slavoniji i Baranji. Srpska je strana morala preuzeti odgovornost za svoju isključivu politiku odbijanja mirne reintegracije i suživota s Hrvatima u Hrvatskoj, uvjereni u konačno ujedinjenje "zapadnih srpskih republika" sa Srbijom. Pritom su odbijali i maksimalno kompromisna rješenja, među njima i ona kojima je međunarodna zajednica Srbima u Hrvatskoj jamčila poštovanje najviših standarda kada je riječ o pravima nacionalnih manjina, pa čak i svojevrсну državu u državi na dijelu teritorija gdje je srpsko stanovništvo bilo u većini (Nacrt sporazuma o Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i Zapadnom Srijemu, plan Z-4). U skladu sa spomenutom inicijativom, hrvatski su Srbi trebali na području autonomnih kotareva Glina i Knin, čije je postojanje predvidio još Ustavni

zakon Republike Hrvatske (RH) iz 1991., koji je dopunjen 1992.,¹ imati određene elemente državnosti (zakonodavno tijelo, vladu, sudove, policiju, pravo na dvojno državljanstvo). No prihvaćanje bilo koje mirovne inicijative o reintegraciji "Krajine" u sastav Hrvatske, pa tako i "plana Z-4" koji je ponudila međunarodna zajednica, bilo je neprihvatljivo krajinskom rukovodstvu. Budući da su propali svi pokušaji hrvatske vlasti i međunarodne zajednice da se diplomatskim putem riješi pitanje okupiranoga teritorija, provedene su oslobodilačke vojno-redarstvene operacije, koje su stvorile novi geopolitički odnos snaga, ali i zabrinutost kod Srba da bi i na preostalom okupiranom području moglo doći do napada Hrvatske vojske. Ovisnost "RSK-a" o Jugoslaviji postojala je u svim aspektima, od vojnoga i financijskoga do institucionalnoga i kadrovsakoga, jer bez njezine potpore život "RSK-a" nije bio moguć. Najizraženija ovisnost o Srbiji postojala je u pogledu vojske i obrane. Oružje, oprema i zapovjedno osoblje dolazili su iz Srbije, stvarajući time sigurnost među stanovništvom, kao i u krajinskom vodstvu. O tome svjedoči i izjava Gorana Hadžića, bivšega predsjednika "RSK-a" i predsjednika "Koordinacionog odbora za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem", dana neposredno nakon "Oluje", odnosno krajem kolovoza 1995. godine: "Svijest da nam je Srbija iza leđa daje nam hrabrost i moralnu snagu da se borimo i za ovaj dio Republike Srpske Krajine."² No veoma brzo, u rujnu 1995., pobunjeni Srbi na preostalom dijelu teritorija pod njihovom vlašću u istočnoj Slavoniji mijenjaju naziv toga područja u "Srijemsko-baranjska oblast", naglašavajući da se ondje mora sačuvati kontinuitet "RSK-a".³ O mogućim napadima Hrvatske vojske na istočnu Slavoniju pisalo se u srbijanskom tisku; tako se u *Politici* 13. kolovoza, odmah nakon "Oluje", prenosi izjava Mate Granića, ministra vanjskih poslova RH, dana njemačkom tjedniku *Focus*. "Zagreb uz pomoć međunarodne zajednice očekuje reintegraciju okupirane teritorije (Istočne Slavonije), ali da Hrvatska zadržava vojnu opciju, u saglasnosti sa dokumentom UN ukoliko diplomatsko rešenje propadne."⁴

Na sjednici Vrhovnoga saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) održanoj 14. kolovoza 1995. ocijenjeno je da je nastavak rata realan jer, kako se ističe, "hrvatska strana ispoljava agresivne namere, posebno prema Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Sremu".⁵ U daljnjoj analizi upozoreno je na nizak moral vojnika 11. slavonsko-baranjskog korpusa Srpske vojske Krajine (SVK) i stanovništva na tom prostoru, što je najveća opasnost za uvlačenje SRJ u rat izvan njezinih granica. General-pukovnik Vojske Jugoslavije Nedeljko Čopić iznio je procjenu borbenoga stanja 11. korpusa SVK-a. Korpus

¹ "Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj", *Narodne novine* (Zagreb), 65 (1991), 34 (1992).

² Srđan Radulović, *Sudbina Krajine* (Beograd: Dan Graf, 1996), 105.

³ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCCR) – zbirka 18, Digitalna zbirka dokumenata, dokument A023-102.

⁴ "Granić: Novi mirovni plan prilagoditi situaciji na terenu", *Politika* (Beograd), 13. 8. 1995., 7.

⁵ HR-HMDCCR-18, DVD br. 2775, Transkripti s 41. sjednice Vrhovnog saveta odbrane SRJ, održane 14. 8. 1995. u Beogradu.

je u svojem sastavu imao osam brigada, od čega tri u sastavu Baranjske divizije. Brojno stanje korpusa iznosilo je, kako je rekao Čopić, 20 000 boraca, a od važnije borbene tehnike imao je 24 tenka, 18 oklopnih transportera i oko 195 komada artiljerijskoga oruđa za podršku. Čopić je na sjednici Vrhovnoga saveta odbrane istaknuo da je najveći problem korpusa bila slaba popunjenost nakon pada "RSK-a", kao i sumnja u obrambene mogućnosti, te stav SVK-a da obrana nije moguća bez aktivne potpore i sudjelovanja Vojske Jugoslavije. Čopić je na sjednici zaključio da bi korpus najvjerojatnije bio razbijen za jedan do dva dana, iako su ljudski i materijalni resursi takvi da bi se to područje moglo braniti duže razdoblje.⁶ Kao zaključak svih izlaganja na sjednici Vrhovnoga saveta odbrane, predsjednik Srbije Slobodan Milošević upozorio je na to da raspolaže pouzdanim podacima da su Sjedinjene Američke Države (SAD) najoštrije upozorile Hrvatsku da ne poduzima nikakve vojne operacije u istočnoj Slavoniji te da ni sam Zagreb ne namjerava pokrenuti vojnu operaciju. Pitanje istočne Slavonije bilo je vezano i uz prilike u Bosni i Hercegovini (BiH) te je, gledajući na cjelokupan odnos snaga, Milošević naglasio potrebu vezivanja svake pomoći Srbima u istočnoj Slavoniji od strane Jugoslavije s njihovim prihvaćanjem mirovnoga plana. "Mi tu ne treba sami za sebe da izigravamo neke patriote, koji podgrejavaju njihove potpuno nerealne ambicije, da bi kasnije ceh plaćao ceo narod." Stoga su prisutni na sjednici upozoreni da kao "vojni funkcioneri pojedince koji vode kafansku patriotsku politiku ove zemlje... do kraja saseku u korenu". Milošević je na kraju ponovio: "Ni po koju cenu ni kojim postupkom se ne sme dozvoliti da se Jugoslavija umeša u rat."⁷ Navedene izjave potvrđuju Miloševićevu politiku od 1993., posebno 1994., o potrebi okončanja rata. Promjenom svoje dotadašnje politike želio je spriječiti daljnje izlaganje SRJ ratnim sukobima, na koje nije bio spreman zbog međunarodnih sankcija kojima je Jugoslavija bila pritisnuta.

S druge strane, Hrvatska je bila odlučna pokrenuti novu vojnu operaciju i njome osloboditi preostali okupirani državni teritorij na istoku, te je već bila i predviđena vojna operacija kodnoga naziva "Vatrene kočije", koja je neposredno pred pregovore u Daytonu preimenovana u "Vukovarsku golubicu".⁸ Ipak, unatoč spremnosti Hrvatske vojske i snažnom pritisku hrvatske javnosti, posebice prognanika, da se okupirani dio istočne Slavonije i Vukovar, kao simbol obrane i stradanja Hrvatske u Domovinskom ratu, vrate vojnim putem, hrvatsko je vodstvo odlučilo pregovarati sa Srbima na preostalom okupiranom području. Počeli su višemjesečni pregovori hrvatske vlasti i vodstva pobunjenih Srba, u kojima se tražio način da se mirno riješi problem preostalog okupiranog teritorija.

⁶ *Isto.*

⁷ *Isto.*

⁸ HR-HMDCDR – zbirka 17, Zbirka memoarskog gradiva, DVD br. 1909, Pavao Miljavac, iz izlaganja na državnom seminaru o Domovinskom ratu za nastavnike povijesti, Šibenik, 2009.; vidi: Davor Domazet-Lošo, *Hrvatski Domovinski rat 1991.–1995. Strateški pogled* (Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2010), 394.

Dominantan činitelj bila je i odlučna diplomatska akcija SAD-a, nakon stvaranja strateške ravnoteže u regiji, da provede mirovnu konferenciju. S novim geopolitičkim prilikama, u Hrvatskoj i u BiH, američki predsjednik Bill Clinton najavio je novu mirovnu inicijativu za BiH. U nastojanju za cjelovitim rješavanjem krize, odmah nakon "Oluje" Clinton je izjavio da se uz mirovni plan za BiH "mora sačiniti i dugoročno održiv plan za razrješenje situacije u istočnoj Slavoniji (...) utemeljen na hrvatskom suverenitetu i načelima Z-4 (npr. samouprava, pravo izbjeglica na povratak i druga jamstva za Srbe koji tamo žive)".⁹ U pregovore o mirnoj reintegraciji hrvatskoga Podunavlja bili su izravno uključeni američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith, veleposlanik Ujedinjenih naroda (UN) Thorvald Stoltenberg i predstavnik Organizacije za europsku sigurnost i suradnju Geert Ahrens. U pregovorima su sudjelovali i predstavnici Srba s toga područja, čime im je na određen način dan ograničeni međunarodni subjektivitet, što je bio čest slučaj u međunarodnoj pregovaračkoj praksi kada je riječ o pobunjenicima, a što je međunarodna zajednica i prethodno radila kada je bila riječ o pobunjenim Srbima.¹⁰ Američki se veleposlanik u više navrata sastajao sa srpskim vođama Oblasti Goranom Hadžićem i Milanom Milanovićem tijekom listopada i studenoga 1995. u Erdutu.¹¹ Galbraithov se pristup u prvom redu temeljio na pokušaju usklađivanja osnovnih elemenata poglavlja iz plana Z-4 koja se odnose na istočnu Hrvatsku.¹² To potvrđuje deset godina poslije, kada kaže da su njegovi ciljevi za pregovore o istočnoj Slavoniji bili skromni: "Zamislilo sam sporazum koji bi mirno reintegrirao regiju u Hrvatsku na takav način da se osigura siguran ostanak srpskog stanovništva i istodobno omogući povratak prognanih Hrvata u njihove domove."¹³

Prvi nacrt za rješenje pitanja hrvatskoga Podunavlja, koji je Galbraith ponudio hrvatskoj Vladi 25. rujna 1995., predviđao je usvajanje dvaju dokumenata. Prvi se odnosio na uzajamno priznanje SRJ i RH, normalizaciju odnosa, gospodarsku suradnju i mirno rješavanje pitanja Podunavlja u skladu sa sporazumom Vlade RH i lokalnih Srba. Drugi dokument bio bi sporazum između Hrvatske i lokalnih Srba koji je trebao omogućiti dvogodišnju međunarodnu upravu i referendum o tome žele li lokalni Srbi (domicilni i doseljeni iz drugih dijelova RH) specijalan status ili ne. Specijalan status sadržavao bi ono što omogućuju hrvatski Ustavni zakon i plan Z-4.¹⁴ Takav prijedlog hrvatskim

⁹ Peter Galbraith, "Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut", u: *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*, ur. Brad K. Blitz (New York: Cambridge University Press, 2006), 127.

¹⁰ Mario Nobilo, *Hrvatski feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.-1997.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000), 500.

¹¹ Peter Galbraith, ur. *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997* (Washington: U.S. Printing Office, 1998), 214-218, 220-238, 250-259.

¹² Albert Bing, "Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja", *Scrinia Slavonica* 7 (2007), br. 1: 397.

¹³ Galbraith, "Negotiating peace in Croatia", 127.

¹⁴ Nobilo, *Hrvatski feniks*, 496.

vlastima nije bio prihvatljiv. Hrvatska Vlada nije htjela dopustiti da Srbi imaju specijalan status jer je smatrala da srpskoj strani, koja prije rata nije imala većinu na tim područjima, to ne pripada. Hrvatskoj strani bilo je najvažnije odstupanje od plana Z-4 u dijelu koji se odnosio na pojedine aspekte političke autonomije Srba; nastojala je spriječiti da se u RH stvori područje sa specijalnim statusom, srpska država u državi na granici sa Srbijom koja bi postala izvor stalne nestabilnosti, te je nastojala osigurati što brži povratak prognanika da bi uspostavili stanje koje bi odgovaralo onom prije rata.

Iako je u prvim nacrtima budućega Erdutskog sporazuma “ograničena srpska samouprava u općinama u kojima su činili većinu” iznesena kao jedan od temeljnih elemenata dogovora, hrvatska strana u danim okolnostima nije željela prihvatiti nikakve ustupke koji bi se smatrali mogućim ishodištem budućih problema. U pregovorima s Hrvojem Šarinićem, šefom hrvatskoga pregovaračkog tima, Galbraith se “u cijelosti pozivao” na odredbe hrvatskoga Ustava koje su predviđale “specijalan status etničkih manjina koje predstavljaju lokalnu većinu”. No tu se nije mislilo na činjenicu da predviđeni nacrt nije uzeo u obzir da u općinama hrvatskoga Podunavlja srpsko stanovništvo nije činilo većinu prema popisu stanovništva iz 1991. godine. U konačnici taj nacrt nikada nije ni došao pred Srbe jer je Šarinić poslao diplomatsku notu u kojoj je upozorio da će Hrvatska prije krenuti u vojno rješenje nego prihvatiti takvu primjenu ustavnoga zakona na području istočne Slavonije.¹⁵

Nakon prvoga sastanka u Erdutu 3. listopada 1995., za koji je Galbraith izjavio da je bio plodonosan, u srbijanskom tisku prenose se riječi Milana Milanovića da se ne isključuje mogućnost “sremsko-baranjske oblasti”, koja bi se nakon prijelazne uprave referendumom izjasnila o svojoj budućnosti. No u istom se članku prenose i riječi Hrvoja Šarinića, koji isključuje svaku mogućnost referenduma i bilo kakve srpske autonomije, dodajući da je moguća samo lokalna uprava onih koji žive na teritoriju Oblasti.¹⁶

Početkom listopada 1995. hrvatska i srpska strana složile su se u “prvom izravnom sučeljavanju” u Erdutu oko prihvaćanja 11 članaka sporazuma u kojima su “određena regulativna načela koja su trebala poslužiti kao okosnica rješenja za istočnu Slavoniju”.¹⁷ Usprkos približavanju hrvatskih i srpskih stavova, bilo je očito da postoje i mnoga druga nerazriješena pitanja koja su, kao i u mnogim situacijama do tada, mogla rezultirati brzim prekidom pregovora. Namjera posrednika Galbraitha i Stoltenberga bila je postići sporazum o mirnoj reintegraciji prije Daytonске konferencije, ali je, prema Galbraithu, Milošević “iz taktičkih razloga to pitanje želio držati

¹⁵ Galbraith, “Negotiating peace in Croatia”, 127, 129.

¹⁶ “Prihvaćena osnovna načela pregovora”, *Politika* (Beograd), 4. 10. 1995., 7.

¹⁷ Joint Statement, U. S. Ambassador Peter W. Galbraith, ICFY Co-Chairman Thorvald Stoltenberg, On Guiding Basic Principles October 3, 1995; Guiding Basic Principles for Negotiations on a Settlement of The United States and Croatia, u: Galbraith, *The United States and Croatia*, 250-251.

otvorenim”.¹⁸ Usprkos primljenim jamstvima i vidljivom napretku u pregovorima, hrvatska se vlast, poučena prijašnjim iskustvima, pribojavala nepredvidljivih diplomatskih obrata.¹⁹

Hrvatska je strana odlučno inzistirala na tome da se prvo riješi pitanje hrvatskoga Podunavlja, uvjetujući to svojom ulogom u prihvaćanju mirovnoga paketa za BiH. Hrvatska je to zahtijevala i s pozicije dokazane vojne sile koja je kao drugu mogućnost nudila legitimnu vojnu operaciju na području Podunavlja. S tom mogućnošću bili bi realni izgledi da se i SRJ izravno uključi u rat, a izbijanjem novoga ratnog sukoba propao bi i mirovni plan za BiH, što bi dovelo do daljnje destabilizacije umjesto privođenja kraju sukoba u Hrvatskoj i BiH.

S obzirom na razvoj događaja u BiH, međunarodnoj je zajednici bilo u cilju brzo rješenje i postizanje mira. Hrvatskoj je i dalje kao osnovni interes ostalo pitanje reintegracije hrvatskoga Podunavlja. O tome svjedoči i memorarska knjiga američkoga diplomata Richarda Holbrookea, u kojoj kaže da je pred odlazak u Dayton predsjedniku Tuđmanu predlagao nacrt rješenja za BiH. Prema Holbrookeovim riječima, predsjednik Tuđman u tom je trenutku djelovao “nezainteresiran” za rasplet u BiH: “On je imao samo jednu stvar na umu: da ponovo vrati istočnu Slavoniju od Srba.”²⁰ Uz obećanje da će “u sve međunarodne pregovore uključiti i istočnu Slavoniju”, Holbrooke je upozorio Tuđmana da ne koristi silu. Holbrookeove riječi potvrđuje i jedan srpski autor, koji kaže da je pred sam Dayton postojala bojazan međunarodnih pregovarača da će Tuđman blokirati pregovore “ako se ne unese bar skica rješenja za istočnu Slavoniju” jer je, kako tvrdi autor, Tuđmanu status Slavonije bio najvažniji.²¹

Izjave pojedinih hrvatskih dužnosnika te napisi u hrvatskom tisku o eventualnom oslobađanju preostalog okupiranog područja vojnim putem nisu nailazili na odobravanje američke diplomacije. O diplomatskim pritiscima u to vrijeme svjedoči i upozorenje američke veleposlanice pri UN-u Madeleine Albright o američkoj “dubokoj zabrinutosti razvitkom situacije u Hrvatskoj te potpunom američkom protivljenju bilo kakvoj vojnoj akciji u istočnoj Slavoniji”. Pritom je napomenula da je u Vijeću sigurnosti uvijek djelovala u interesu Hrvatske, spomenuvši da je spremna i na suprotno ne okani li se Hrvatska rješavanja pitanja Podunavlja vojnim putem.²²

Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu zaključen je između Tuđmana i Miloševića tijekom pregovora u Daytonu, premda ga međunarodna diplomacija nije bila voljna uključiti u mirovni paket i dodatno se obvezati oko rješenja pitanja hrvatskoga Podunavlja. Hrvatska je strana u svojim diplomatskim pregovorima uporno inzistirala na vezivanju

¹⁸ Galbraith, “Negotiating peace in Croatia”, 128.

¹⁹ Bing, “Put do Erduta”, 399.

²⁰ Richard Holbrooke, *Završiti rat* (Sarajevo: Šahinpašić, 1998), 140.

²¹ Živorad Kovačević, *Amerika i raspad Jugoslavije* (Beograd: IP Filip Višnjić, 2007), 169-171.

²² Nobilo, *Hrvatski feniks*, 493.

dijela izolacije Beograda uz njegovu kooperativnost u mirovnim naporima u RH. Milošević je kanio najprije skinuti sankcije sa SRJ, a onda rješavati pitanje hrvatskoga Podunavlja (referendumom lokalnoga stanovništva). Nakon diplomatskih pritisaka Milošević je bio spreman povući se iz hrvatskoga Podunavlja u zamjenu za skidanje sankcija i normalizaciju odnosa s međunarodnom zajednicom. Tako se i u memoarskim knjigama sudionika Daytonskih sporazuma spominje da je Milošević otvoreno priznao Tuđmanu da mu je važna normalizacija odnosa s Hrvatskom, ali da to srbijanskoj javnosti ne može prikazati kao novi poraz.²³ Obje su se strane složile da je potrebno mirno rješenje pitanja istočne Slavonije kao i o potrebi uspostave privremene uprave UN-a.

Boraveći u New Yorku, Tuđman je 24. listopada “snažno naglasio da istočna Slavonija mora biti dio svakoga dogovora u Daytonu”.²⁴ Američki je predsjednik prihvatio Tuđmanov zahtjev, potvrdivši svoje ranije izjave izrečene nakon “Oluje”.

Mirovna konferencija u Daytonu i potpisivanje Temeljnoga sporazuma o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema – Erdutski sporazum

Mirovna konferencija o miru u BiH održana je u SAD-u, u Daytonu (Ohio). Sporazum je postignut 21. studenoga 1995., a svečano je potpisan 14. prosinca 1995. u Parizu. Mirovna konferencija u Daytonu održana je kada su zaraćene strane postigle određenu ravnotežu snaga na terenu, koju su međunarodni mirovni posrednici odredili kao okvir pregovora. Tim je sporazumom BiH postala međunarodno priznata država sastavljena od tri konstitutivna naroda i dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Sjedinjene Američke Države preuzele su dominaciju nad provedbom mirovnoga procesa, a podupirale su ga vojne snage NATO-a.

S početkom pregovora o BiH u američkoj zrakoplovnoj bazi Dayton 1. studenoga predsjednici Tuđman i Milošević otvorili su i temu hrvatskoga Podunavlja. Prvi razgovori urodili su samo načelnim pristajanjem na priklanjanje mirnom rješenju. Predloženi nacrt sporazuma bio je prihvatljiv za hrvatsku stranu, a Srbi su “imali problema s eksplicitnim spominjanjem integracije u Hrvatsku”.²⁵ Tako je Milošević tražio da se na području istočne Slavonije Srbima osigura mogućnost održavanja referenduma o autonomiji i njihovu konačnom položaju.²⁶ Milošević je iznio da u hrvatskom Podunavlju živi oko 200 000 Srba

²³ Holbrooke, *Završiti rat*, 140.

²⁴ *Isto*, 216.

²⁵ Joop Scheffers, *Veleposlanik u Zagrebu 1994.-1998.* (Zagreb: Ceres, 2000), 126.

²⁶ Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Transcripts, Witness statement of Peter Galbraith, dated: 25. 6. 2003, United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, pristup ostvaren 19. 11. 2015., http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4#trans. Vidi: Nikica Barić, “Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od ‘Oluje’ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja”, *Scrinia Slavonica* 11 (2011), br. 1: 403-404.

te da bi referendum i moguća autonomija spriječili srpsko iseljavanje s toga područja. No hrvatska je strana to odbacila pozivajući se na činjenicu da je prije rata srpsko stanovništvo na tom području bilo u manjini te da je tadašnji sastav stanovništva nastao kao rezultat useljavanja Srba koji su napustili druge dijelove Hrvatske.²⁷

Sami razgovori o hrvatskom Podunavlju u Daytonu trajali su kratko, tek nekoliko dana. Uz posredovanje američkoga državnog tajnika Warrena Christophera i američkoga diplomata Richarda Holbrookea, predsjednici Milošević i Tuđman potpisali su u Daytonu dogovor koji je potvrdio spremnost za početak normalizacije odnosa dviju zemalja na osnovi poštivanja međunarodno priznatih ljudskih prava za sve građane, prava izbjeglica u obje zemlje na povratak te vraćanje ili kompenzaciju imovine. Pitanje koje se najviše apostrofiralo u pregovorima – duljina prijelaznoga razdoblja do preuzimanja nadzora hrvatskih vlasti – određena je kao jednogodišnje razdoblje uprave UN-a, uz mogućnost produljenja roka reintegracije za još jednu godinu ako to zatraži jedna od strana.

Nacrt sporazuma dogovoren je u Daytonu, u čemu je hrvatska diplomacija imala ključnu ulogu, a Milošević je iz Daytonu izvršio pritisak na lokalne Srbe da ga prihvate, što je potvrdilo njegov odlučujući utjecaj na pobunjene Srbe.²⁸ To je potvrdilo i kasnije svjedočenje Milana Milanovića na suđenju Slobodanu Miloševiću. Milanović je rekao da je preko jugoslavenskoga ministra vanjskih poslova dobio poruku iz Daytonu u kojoj mu Milošević poručuje neka potpiše sporazum i pokuša dobiti što dulje vrijeme trajanja prijelaznoga razdoblja. Nakon dodatnih pokušaja da kontaktira s Miloševićem, preko Beograda, Milanović je iz kruga bliskog Miloševiću dobio odgovor: “Probao sam sve kod predsjednika, izgubili smo Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem. Neka im je Bog u pomoći.” S potporom koju su mu obećali general Dušan Lončar, zapovjednik 11. slavonsko-baranjskog korpusa SVK-a, i Ilija Kojić, pomoćnik ministra unutarnjih poslova “RSK-a”, Milanović je bio spreman potpisati sporazum, premda je bio izvrgnut sumnji i kritici svojih suradnika.²⁹

Nakon postignutog dogovora u Daytonu Galbraith i Stoltenberg otputovali su u Hrvatsku. U njihovoj je prisutnosti Milan Milanović u Erdutu 12. studenoga 1995., u ime srpske strane, potpisao Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Za hrvatsku je stranu istoga dana u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu Sporazum potpisao Hrvoje Šarinić. Potpis na Sporazum stavili su i mirovni posrednici Galbraith i Stoltenberg. Sporazum

²⁷ Barić, “Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem”, 402.

²⁸ Scheffers, *Veleposlanik u Zagrebu*, 126. “Potvrdilo se ono što smo i prije znali, da Beograd potpuno kontrolira Srbe na okupiranim područjima. Naposljetku su Srbi popustili i Šarinić se mogao vratiti u Hrvatsku te potpisati Erdutski sporazum.” Mate Granić, *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike* (Zagreb: Algoritam, 2005), 128.

²⁹ Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Transcripts, Witness statement of Milan Milanović, dated 11. 5. 02, 17. 7. 02, 28. 6. 03, United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, pristup ostvaren 19. 11. 2015., http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4#trans.

je predviđao prijelazno razdoblje u trajanju od jedne do dvije godine u okviru kojega bi područje hrvatskoga Podunavlja bilo pod administrativnim nadzorom UN-a. Tijekom toga razdoblja UN je trebao ustrojiti višenacionalnu policiju, provesti demilitarizaciju i organizirati lokalne izbore. Čak sedam (od 14) odredbi Erdutskoga sporazuma odnosilo se na različite aspekte zaštite ljudskih prava.³⁰ Prema tome, Sporazum je trebao stupiti na snagu kada Vijeće sigurnosti izglasa rezoluciju koja će potvrditi odredbe Sporazuma. Na inzistiranje hrvatske strane, Richard Holbrooke dao je 15. listopada 1995. u popratnom pismu dodatno jamstvo da će Prijelazna uprava biti uspostavljena i ovlaštena upravljati samo uz suglasnost Vlade RH te da će u odlukama prijelaznoga upravitelja biti zastupljeni interesi Vlade RH i lokalnoga hrvatskog stanovništva. Prijelazni upravitelj trebao je pripremiti predaju vlasti RH nakon prijelaznoga razdoblja, tako da se primjenjuju hrvatski propisi kroz Prijelaznu upravu, hrvatski izborni zakon te da bude uspostavljena prijelazna policija.³¹

Američki je predsjednik Clinton u izjavi za javnost pozdravio “mudrost stranaka” u postizanju Temelnoga sporazuma o uspostavi Prijelazne uprave i “mirnoj integraciji ovog područja pod hrvatski suverenitet”. Sličnu je izjavu dao i Warren Christopher, a njihove su izjave nedvojbeno potvrdile da je bila riječ o reintegraciji hrvatskoga Podunavlja u sastav RH. Thorvald Stoltenberg izrazio je uvjerenje da je Sporazum početak kraja rata u bivšoj Jugoslaviji te da će doprinijeti cjelokupnom miru na području bivše Jugoslavije.³² Posebno je napomenuo da vjeruje da će sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu dati stanovništvu takvu sigurnost da će Srbi ostati, a Hrvati se vratiti.³³ U sličnom je tonu izjavu dao i Peter Galbraith: “Po prvi puta je, nakon početka rata 1991., ključni problem riješen mirnim putem. Istočna Slavonija je područje najviše etničke pomiješanosti u bivšoj Jugoslaviji. Sporazum je sačuvao tu različitost.”³⁴

Hrvatska je javnost hladno dočekala potpisivanje Sporazuma. Nakon teških ratnih razaranja i velikoga broja nestalih i zatočenih, i u Vukovaru su se očekivale vojne pobjede jednake onima u “Bljesku” i “Oluji”.³⁵ No, gledajući s hrvatske strane, potpisanim Temeljnim sporazumom Hrvatska je pozitivno odgovorila na mirovnu inicijativu i napore međunarodne zajednice

³⁰ Vesna Škare Ožbolt, Ivica Vrkić, prir., *Olujni mir. Kronologija hrvatske misije na Dunavu* (Zagreb: Narodne novine, 1998), 28, 29.

³¹ Nobilo, *Hrvatski feniks*, 498.

³² Derek Chollet, *Tajna povijest Daytonu. Američka diplomacija i mirovni procesi u Bosni i Hercegovini 1995.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007), 345, 346.

³³ HR-HMDCDR – zbirka 40, Zbirka tiskovina, Dnevno izvješće, Ministarstvo vanjskih poslova RH, “Uskoro okončanje rata”, *Politiken* (Chopenhagen), 16. 11. 1995.

³⁴ HR-HMDCDR-40, Dnevno izvješće, Ministarstvo vanjskih poslova RH, “Bivša Jugoslavija: mir malo pomalo”, *Le Figaro* (Paris), 14. 11. 1995.

³⁵ “Sreća dolazi samo s Vukovarem”, *Vukovarske novine* (Zagreb), hrvatsko izdanje, 16. 8. 1995., 2; “Kako do Vukovara”, *Vukovarske novine* (Zagreb), hrvatsko izdanje, 30. 8. 1995., 2; “U vojniku je čovjek”, *Vukovarske novine* (Zagreb), hrvatsko izdanje, 13. 9. 1995., 8; Škare Ožbolt, Vrkić, *Olujni mir*, 335.

te spriječila srpske aspiracije za pripojenje okupiranoga dijela hrvatskoga Podunavlja Srbiji izbjegavši velike ljudske žrtve i gubitke mogućom vojnom intervencijom.

Srbijanska je strana ostala prilično suzdržana nakon potpisivanja Sporazuma. Srbijanski tisak Erdutski sporazum interpretirat će uglavnom pozitivno, ali kao mogućnost kojom će srpska strana dobiti autonomiju i zadržati etničku većinu uspostavljenu 1991. etničkim čišćenjem. Tako se u srbijanskim medijima nije govorilo o mirnoj reintegraciji, nego o Sporazumu kao jamstvu za opstanak srpskoga stanovništva. U tom je kontekstu bila i izjava Milana Milanovića, šefa pregovaračkoga tima lokalnih Srba, dana nakon potpisivanja Sporazuma: "Najbitnija točka u svemu ovome jest da Vijeće sigurnosti i UN administracija zajedno s međunarodnim snagama ostaju na ovom prostoru. Znači: nema hrvatske policije, nema hrvatske carine, nema bilo kakvih hrvatskih institucija."³⁶ Navedene izjave potvrdu nalaze i u diplomatskim krugovima. Neposredno prije potpisivanja Sporazuma, SRJ je preko Rusije pokušala iz rezolucije izbaciti svako spominjanje hrvatskoga Podunavlja kao dijela RH.³⁷ Takve će izjave nevoljko prokomentirati i Vlada RH neposredno nakon potpisivanja, izražavajući sumnju u mirnu reintegraciju ako Srbi shvate Sporazum kao ulaznicu za autonomiju oblasti.³⁸

Novonastala situacija, koja je upućivala na činjenicu da se radi o integraciji okupiranoga teritorija u formalno-pravni i zakonodavni okvir RH, bila je nezamisliva lokalnom srpskom stanovništvu, koje nije percipiralo hrvatsku vlast i hrvatsku državu kao svoju. U srbijanskom tisku, *Večernjim novostima*, potpisivanje Erdutskoga sporazuma tumači se kao dokument koji uklanja osnovne zapreke za punu normalizaciju odnosa Hrvatske i Jugoslavije, što je trebalo imati odlučujuće značenje za sveobuhvatno rješenje na Balkanu. No posebno su istaknute riječi Milana Milanovića, koje bi trebale "razuvjeriti nevjerne Tome, jer je cilj srpskog vodstva Oblasti i dalje život u Jugoslaviji, za koji će se zalagati mudrom politikom".³⁹

Lokalne *Vukovarske novine* – srpsko izdanje mjesečnika koji je izlazio na području okupiranoga Vukovara od 1992. do 1997. – u izdanju od 4. prosinca 1995., pod naslovom "Sporazum je postignut", ističu Milanovićeve riječi da je najvažnije da se dobila administracija UN-a, napominjući da "ovaj puta treba biti dosta mudar i iskoristiti ovo vreme od dvije godine i doći do svoga cilja".⁴⁰ Posebno je istaknuto da "potpisivanje sporazuma ne uključuje mirnu reintegraciju u Hrvatsku". Tako se i u članku pod naslovom "Sličnosti i razlike", u

³⁶ Škare Ožbolt, Vrkić, *Olujni mir*, 33.

³⁷ Nobile, *Hrvatski feniks*, 500.

³⁸ HR – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1620, Hrvatski ured pri promatračkoj misiji EZ-a, kut. 72, Daily information sheet, 14 nov. 1995., Clashing Serb, Croat views cloud peace pact hopes.

³⁹ HR-HMDCDR-18, Dnevno izvješće, Ministarstvo vanjskih poslova RH, "Kraj krvave bajke", *Večernje novosti* (Beograd), 15. 11. 1995.

⁴⁰ "Sporazum je potpisan", *Vukovarske novine* (Vukovar), srpsko izdanje, 4. 12. 1995., 1.

kojem se uspoređuju razlike između Vanceova plana i Temeljnoga sporazuma, nastavlja da je "Hrvatskoj dakle maksimalistički cilj reintegracija. Za Oblast, kako je decidno izrazio i šef pregovaračkog tima Milanović, cilj prisajedinjenje matici".⁴¹ Iako je vodećoj političkoj strukturi bilo jasno da će Oblast teško dobiti zaseban status države u državi, a da od "prisajedinjenja matici" nema ništa, Sporazum se tijekom 1995. i tijekom cijele 1996. među lokalnim stanovništvom prikazivao upravo kao jamac rečenog. U tom je kontekstu zanimljivo spomenuti da je u siječnju 1996. američki veleposlanik Galbraith održao tribinu u Vukovaru na kojoj je srpsko stanovništvo prvi put čulo da Temeljnim sporazumom počinje proces reintegracije preostalog okupiranog prostora u sastav Hrvatske. Vidno iznenađeni, u listu *Borovo* pišu: "... tek posle Galbraithovih izlaganja mogli su doći (srpsko stanovništvo, op. a.) do zaključka da je samo pitanje dana kada će se uspostaviti hrvatska vlast na ovom prostoru i da su naši pregovarači potpisali ništa drugo do kapitulacije koja se kosi sa odredbama postojećeg Ustava RSK." Dodaje se da je, prema Galbraithovim riječima, budućnost srpskoga pitanja "... kristalno jasna. Ovaj deo pripada Hrvatskoj".⁴²

Neovisno o činjenici, koju potvrđuje i Temeljni sporazum, da će preostali prostor okupiranoga dijela biti reintegriran u sastav Hrvatske, tijekom cijelog procesa reintegracije srpska je strana nastojala motivirati srpsko stanovništvo, i domicilno i doseljeno, da ostane na tim prostorima i osigura većinu te samim time omogući političku, ali i teritorijalnu autonomiju.

Uvjeti za provedbu Erdutskoga sporazuma

Nastavak mirovnoga procesa, koji je svoj okvir dobio potpisivanjem Temeljnoga sporazuma, očekivao se rezolucijom Vijeća sigurnosti koja je trebala potvrditi mandat novih mirovnih snaga i pokrenuti provedbu samoga Sporazuma. Nakon potpisivanja u Daytonu, Hrvatska je napokon počela rješavati pitanje hrvatskoga Podunavlja, no istovremeno je bila izložena snažnim diplomatskim pritiscima kojima je međunarodna zajednica nastojala utjecati na hrvatski državni vrh da ispuni preuzete obveze iz Daytonu. To su bile odredbe pune suradnje s Međunarodnim sudom u Haagu i problematika povratka srpskih izbjeglica, koje su idućih godina bile nametnute kao središnja pitanja u odnosima Hrvatske i SAD-a i međunarodne zajednice.

Mandat Operacije UN-a za obnovu povjerenja u Hrvatskoj (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia – UNCRO*) istjecao je 30. studenoga 1995., pa je Vlada RH željela što prije iskoristiti tu činjenicu i započeti realizaciju Prijelazne uprave i mandata međunarodnih snaga koje bi provodile Temeljni sporazum. U Hrvatskoj je postojala bojazan da će mandat UNCRO-a ostati u Hrvatskoj pri provedbi Temeljnoga sporazuma, s mandatom pod VI.

⁴¹ "Sličnosti i razlike", *Vukovarske novine* (Vukovar), srpsko izdanje, 4. 12. 1995., 3.

⁴² "Ipak reintegracija u Hrvatsku?", *Borovo. List Kombinata gume i obuće u Vukovaru* (Vukovar), 20. 2. 1996., 4.

ili VII. poglavljem Povelje UN-a.⁴³ To bi značilo da se međunarodnoj zajednici daju izrazito visoke ovlasti vojnoga djelovanja, pa i uvođenja sankcija protiv Hrvatske ako bi ona poduzela vojnu akciju u Podunavlju. Pod diplomatskim pritiskom i savjetom SAD-a, Hrvatska je ipak pristala na produžetak mandata UNCRO-a, čime se ujedno riješila moguća praznina do uspostave novoga mandata u Podunavlju. Ostanak UNCRO-a u Hrvatskoj do siječnja 1996. bio je potvrđen UN-ovom Rezolucijom 1025.⁴⁴

U diplomatskim naporima Hrvatska nije uspjela postići da NATO-ove snage provode Temeljni sporazum, kao što su provodile mirovni sporazum u BiH, ali se ipak izborila da na čelu Prijelazne uprave bude Amerikanac, na čemu je posebno inzistirao predsjednik Tuđman. Ujedno je osigurano da polovina snaga bude iz jedne članice NATO-a i da SAD bude jamac provedbe Sporazuma, a Vijeće sigurnosti preuzelo je provedbu Temelnoga sporazuma. Američka diplomacija posebno je naglasila da u predstojeću operaciju SAD ulazi s pretpostavkom da su obje strane (RH, odnosno lokalni Srbi i Beograd) spremne na provedbu Temelnoga sporazuma te da će srpska strana dobrovoljno pristati na demilitarizaciju područja.⁴⁵ U suprotnom, prema mišljenju američke diplomacije u UN-u, došlo bi do “ozbiljnih problema” te je veoma jasno rečeno: “U slučaju da lokalni Srbi u bivšem sektoru Istok ne pristanu predati oružje, međunarodne snage neće ih silom razoružati.” Korištenje sile od strane budućih međunarodnih (UN-ovih) postrojbi vezanih uz provedbu Temelnoga sporazuma bilo je moguće u veoma ograničenoj mjeri (za samobranu odnosno u rješavanju incidentnih situacija tehničke prirode). U izboru između povlačenja (zbog nemogućnosti provedbe Temelnoga sporazuma jer Srbi odbijaju predati oružje) i korištenja sile s ciljem provedbe Temelnoga sporazuma, međunarodna zajednica odlučila bi se za povlačenje.⁴⁶ U tom se smjeru očitovale i Tajništvo UN-a, koje je izrazilo sumnju u provedivost Sporazuma, posebice ako “obje strane neće aktivno i u najboljoj namjeri sudjelovati u njenoj provedbi”.⁴⁷ Navedena sumnja bila je opravdana jer je suradnja među stranama tijekom provedbe Sporazuma nailazila na niz poteškoća. Hrvatska je provodila Sporazum pod velikim teretom nedavnih ratnih zbiljanja, ljudskih i materijalnih žrtava, brojnih ratnih zločina koje su počinile srpske

⁴³ Takva mogućnost bila je ostvariva ako bi UNCRO ostao u Hrvatskoj pod mandatom za provedbu Sporazuma, prema Povelji UN-a pod poglavljem VI. ili VII. Poglavlje VII. opisuje ovlaštenje Vijeća sigurnosti da odobri ekonomske, diplomatske i vojne sankcije, kao i korištenje oružanih snaga, da bi se riješile razmirice; Poglavlje VI. opisuje ovlaštenja Vijeća sigurnosti da ispita i posreduje u razmiricama. “Charter of the United Nations”, United Nations, pristup ostvaren 21. 10. 2014., <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>; “Chapter VI: Pacific settlement of disputes”, United Nations, pristup ostvaren 21. 10. 2014., <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml>.

⁴⁴ “Security Council resolution 1025 (1995)”, United Nations, pristup ostvaren 21. 10. 2015., <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/380/47/PDF/N9538047.pdf?OpenElement>.

⁴⁵ Vlada Republike Hrvatske, Pismohrana (dalje: Vlada RH), 015-05/96-01/01, Bilješka o aktualnom djelovanju SAD-a u UN-u glede provedbe TS, 4. prosinca 1995.

⁴⁶ *Isto.*

⁴⁷ *Isto.*

snage i velikoga broja prognanika. S druge strane, Srbi su zahtijevali osiguranje prava i sloboda za srpsko stanovništvo kao zalag mira i suradnje, iako srpska zajednica nikako nije mogla prihvatiti povratak u novonastalu geopolitičku realnost, tj. hrvatsku državu.

Već 22. studenoga 1995. usvojena je Rezolucija 1023, kojom je podržan Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, koji su definirani kao "integralni dio Republike Hrvatske", što je imalo veliku političku snagu.⁴⁸ Međutim, Rezolucija nije bila operativna, pa njome nije pokrenut Sporazum, nego će to uslijediti kasnijom Rezolucijom o uspostavi Prijelazne uprave i međunarodnih snaga koje su sudjelovale u provedbi Sporazuma.

Na osnovi zahtjeva iz Rezolucije 1025 o produžetku mandata UNCRO-a i izvješća glavnoga tajnika Vijeća sigurnosti Boutrosa Boutros-Ghalija o snagama za primjenu Temelnoga sporazuma, istaknuta je sumnja u uspješnost provedbe Temelnoga sporazuma kroz meki mandat UN-a, ističući da je za njegovu provedbu potrebna velika međunarodna snaga od oko 9300 vojnika i njih još 2000 u logističkoj i zračnoj potpori.⁴⁹ Amerikanci su izrazili spremnost, neovisno o zaprekama, da se počne s provedbom Temelnoga sporazuma i založili se za mandat s postrojbom od 5000 vojnika.⁵⁰ Nepovjerenje prema provedbi Temelnoga sporazuma izazvao je i izostanak jugoslavensko-hrvatskoga međusobnog priznanja i sumnja u dobrovoljno razoružanje srpske strane. Rusija je silno željela osporiti hrvatske zahtjeve, pozivajući se na Boutros-Ghalijeva izvješća od 21. prosinca 1995., slijedom Rezolucije 1010 Vijeća sigurnosti, u kojima se veoma negativno govorilo o kršenju ljudskih prava Srba na hrvatskim oslobođenim područjima. Ruska je strana stoga u svojstvu predsjedavajućega Vijeća sigurnosti tražila uvođenje "dodatnih" mjera protiv Hrvatske. Kako stoji u dokumentu Promatračke misije RH pri UN-u, ruska je inicijativa bila usmjerena na usvajanje rezolucije čije se formalno uporište odnosilo na prijašnje izvješće glavnoga tajnika o ljudskim pravima na oslobođenom hrvatskom teritoriju. Agresivno djelovanje ruske diplomacije da se po hitnom postupku nastavi inzistirati na djelovanju Vijeća sigurnosti vezano za ljudska prava u Hrvatskoj bilo je usmjereno prije svega na otežavanje diplomatsko-političkoga položaja RH u Vijeću sigurnosti u korist srpske strane, a imalo je za cilj i usporavanje akcije Vijeća sigurnosti u provedbi Temelnoga sporazuma. Takvo djelovanje ruske diplomacije ocijenjeno je kao ozbiljan problem za Hrvatsku, a spomenuta je i mogućnost da Zagreb preispita odluku o prihvaćanju ruske postrojbe u sklopu mirovne operacije u hrvatskom Podunavlju.⁵¹ Kao što je i predviđeno u navedenom dokumentu,

⁴⁸ "Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium between the Government of Croatia and the local Serb representatives, signed on 12 Nov. 1995", United Nations, pristup ostvaren 22. 11. 2014., <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>.

⁴⁹ "Security Council resolution 1025 (1995)".

⁵⁰ Nobile, *Hrvatski feniks*, 504.

⁵¹ Vlada RH, Bilješka o inicijativi Rusije za donošenje rezolucije Vijeća sigurnosti protiv Republike Hrvatske, br. 521-03/95-29976, od 24. 12. 1995.

izjavom predsjednika Vijeća sigurnosti Sergeja Lavrova od 8. siječnja 1996., a prema izvješću glavnoga tajnika UN-a Boutros-Ghalija, Hrvatska je oštro ukorena zbog nastavljanja ubojstava, zastrašivanja u bivšim sektorima Sjever i Jug, a posebno zbog nedostatne reakcije “hrvatskih organa gonjenja”.⁵² Ubrzo nakon toga, pismo posebnoga izaslanika glavnoga tajnika UN-a Kofija Annana od 9. siječnja 1996., upućeno predsjedniku Tuđmanu, napisano je pohvalnim tonom prema hrvatskoj strani, ističući “nedavne ohrabrujuće korake hrvatske Vlade”.⁵³ Pozitivnom je ocijenjena odluka Sabora RH od 14. prosinca 1995. o produljenju roka podnositeljima zahtjeva za otkup stanova kao i odobreno pomilovanje za 450 Srba koji su bili pritvoreni nakon vojno-redarstvene operacije “Oluja”. Nakon toga je pružena potpora Vladi RH, što je u spomenutim uvjetima naznačilo početak uspostave Prijelazne uprave UN-a i početak provedbe mirne reintegracije.⁵⁴

Potpisivanjem Temelnoga sporazuma bilo je određeno da se preostali okupirani teritorij vrati u sastav RH. No, neovisno o potpisanom sporazumu, uvidom u dokumente Promatračke misije RH u UN-u vidi se da u izvješću od 3. siječnja 1996. stoji da njemačka diplomacija upozorava da jugoslavenski predstavnik misije pri UN-u intenzivno lobira među članicama Vijeća sigurnosti da se izbrišu sve odrednice o suverenosti RH nad istočnom Slavonijom, Baranjom i zapadnim Srijemom. Osnovni argument koji je jugoslavenska strana isticala bio je da “nema nikakve potrebe za tim” te da bi odrednice o reintegraciji i suverenitetu RH “jako iritirale radikalne nacionalističke krugove u Srbiji i istočnoj Slavoniji”. Slijedom navedenoga, smatralo se da bi takve odrednice u rezoluciji “samo otežavale provedbu Temelnog sporazuma” i “negativno djelovale po mirovni proces”. Kao glavni argument, jugoslavenska je strana isticala da “temeljni sporazum nigdje ne sadrži riječ reintegracija” te da bi isticanje reintegracije u rezoluciji prejudiciralo smisao provedbe Temelnoga sporazuma. Kao završna opaska u bilješki stoji da treba očekivati dodatne otpore nekih članica Vijeća, posebice ruske diplomacije.⁵⁵

Do donošenja rezolucije Vijeća sigurnosti koja je trebala označiti početak provedbe Sporazuma Hrvatska je bila pod velikim diplomatskim pritiskom te je morala zadovoljiti međunarodne uvjete. To se prije svega odnosilo na pitanja ljudskih prava te povratka Srba i njihova prava vlasništva, kao i pitanja slobode medija i demokratizacije hrvatskoga društva uopće. Hrvatska je morala ispuniti uvjete jer su oni bili izravno povezani s potporom SAD-a reintegraciji hrvatskoga Podunavlja te potporom Hrvatskoj u pregovorima

⁵² Nobile, *Hrvatski feniks*, 504.

⁵³ Pismo posebnog izaslanika glavnog tajnika Ujedinjenih naroda Kofija Annana predsjedniku dr. Franji Tuđmanu, 9. siječnja 1996., u: Miroslav Tuđman, ur., *Tuđmanov arhiv. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine*, knjiga peta: *Godine povratka: 1996. i 1997.*, ur. Nikica Barić (Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada; Hrvatski institut za povijest, 2015), 56.

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ Vlada RH, Bilješka o djelovanju diplomacije SRJ u UN glede rezolucije o provedbi Temelnog sporazuma, br. 521-03/96- 88, od 3. 1. 1996.

s ostalim međunarodnim institucijama. No, isto tako, Vlada RH bila je pod velikim pritiskom hrvatske javnosti i brojnih prognanika koji su nakon višegodišnjega izgnanstva čekali realizaciju Sporazuma i povratak svojim kućama.

Realizacija mirovnoga sporazuma započela je donošenjem Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a 15. siječnja 1996. godine. Rezolucijom je uvedena Prijelazna uprava UN-a (*United Nations Transitional Authority to Eastern Slavonia – UNTAES*) i potvrđena reintegracija okupiranoga područja u sastav Hrvatske. Do potpune realizacije toga cilja došlo je tek 15. siječnja 1998., predajom uprave hrvatskoga Podunavlja iz nadležnosti UN-a pod ingerenciju hrvatskih vlasti.

Zaključak

Temeljni sporazum omogućio je uspostavu stabilnosti na području koje je bilo uništeno ratnim razaranjima te opterećeno ljudskim stradanjima i migracijama. Njime je omogućena reintegracija područja i stanovništva, uspostava mira i povratak hrvatske vlasti na hrvatskom državnom teritoriju bez novih vojnih operacija i, što je najvažnije, bez novih žrtava. Proces mirne reintegracije tijekom svojega dvogodišnjeg trajanja, osim uspješne provedbe glavnih odrednica Temelnoga sporazuma, suočio je sudionike s nizom poteškoća i problema koji su se očitovali kroz posljedice ratnih stradanja kao i prihvaćanje činjenice o slomu političke ideologije koja je zastupala ideju života svih Srba u jednoj državi.

Iako su Srbi i nakon donošenja Rezolucije tražili osnovu za političku i teritorijalnu autonomiju, Hrvatska nije dala nikakav prostor da se ponovno započne razgovor o političkoj autonomiji onako kako je to nekoć bilo zamišljeno planom Z-4, tim više jer je na takav oblik autonomije nije obvezivao ni Temeljni sporazum niti je to bilo realno u odnosu na etnički sastav stanovništva iz 1991. godine. Usprkos poteškoćama tijekom reintegracije, uspjeh mirovne misije postignut je dobro osmišljenim diplomatskim potezima hrvatske vlasti u okvirima svjetskih institucija, UN-a i Europske unije, te kooperativnim djelovanjem na terenu između hrvatskih vlasti, dijela lokalne srpske zajednice i Prijelazne uprave UN-a.

Arhivski izvori

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1620, Hrvatski ured pri promatračkoj misiji EZ-a (HR-HDA-1620).

Hrvatska – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – zbirka 17, Zbirka memoarskog gradiva (HR-HMDCDR-17).

Hrvatska – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – zbirka 18, Digitalna zbirka dokumenata (HR-HMDCDR-18).

Hrvatska – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – zbirka 40, Zbirka tiskovina (HR-HMDCDR-40).

Vlada Republike Hrvatske, Pismohrana (Vlada RH).

Objavljeni izvori i literatura

Barić, Nikica. “Srpska oblast istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem – od ‘Oluje’ do završetka mirne integracije hrvatskog Podunavlja”. *Scrinia Slavonica* 11 (2011), br. 1: 393-454.

“Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium between the Government of Croatia and the local Serb representatives, signed on 12 Nov. 1995”, United Nations. Pristup ostvaren 22. 11. 2014. <http://www.un.org/Docs/scres/1995/scres95.htm>.

Bing, Albert. “Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994. – 1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja”. *Scrinia Slavonica* 7 (2007), br. 1: 371-404.

Borovo. List Kombinata gume i obuće u Vukovaru (Vukovar), 1996.

“Chapter VI: Pacific settlement of disputes”, United Nations. Pristup ostvaren 21. 10. 2014. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter6.shtml>.

“Charter of the United Nations”, United Nations. Pristup ostvaren 21. 10. 2014. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>.

Chollet, Derek. *Tajna povijest Daytonu. Američka diplomacija i mirovni procesi u Bosni i Hercegovini 1995*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2007.

Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Transcripts, Witness statement of Milan Milanović, dated 11. 5. 02, 17. 7. 02, 28. 6. 03, United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Pristup ostvaren 19. 11. 2015. http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4#trans.

Court Records, IT-02-54, Exhibit P550, Transcripts, Witness statement of Peter Galbraith, dated: 25. 6. 2003, United Nations International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Pristup ostvaren 19. 11. 2015. http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4#trans.

Domazet-Lošo, Davor. *Hrvatski Domovinski rat 1991. – 1995. Strateški pogled*. Zagreb: Udruga Sv. Jurja, 2010.

Galbraith, Peter. “Negotiating peace in Croatia: a personal account of the road to Erdut”. U: *War and Change in the Balkans. Nationalism, Conflict and Cooperation*, uredio Brad K. Blitz, 125-131. New York: Cambridge University Press, 2006.

Galbraith, Peter, ur. *The United States and Croatia: A Documentary History 1992-1997*, Washington: U.S. Printing Office, 1998.

- Granić, Mate. *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam, 2005.
- Holbrooke, Richard. *Završiti rat*. Sarajevo: Šahinpašić, 1998.
- Kovačević, Živorad. *Amerika i raspad Jugoslavije*. Beograd: IP Filip Višnjić, 2007.
- Narodne novine* (Zagreb), 65 (1991), 34 (1992).
- Nobilo, Mario. *Hrvatski feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990. – 1997*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000.
- Politika* (Beograd), 1995.
- Radulović, Srđan. *Sudbina Krajine*. Beograd: Dan Graf, 1996.
- Scheffers, Joop. *Veleposlanik u Zagrebu 1994. – 1998*. Zagreb: Ceres, 2000.
- “Security Council resolution 1025 (1995)”, United Nations. Pristup ostvaren 21. 10. 2015. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/380/47/PDF/N9538047.pdf?OpenElement>.
- Škare Ožbolt, Vesna; Vrkić, Ivica, prir. *Olujni mir. Kronologija hrvatske misije na Dunavu*. Zagreb: Narodne novine, 1998.
- Tuđman, Miroslav, ur. *Tuđmanov arhiv. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. godine*, knjiga peta: *Godine povratka: 1996. i 1997.*, uredio Nikica Barić. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada; Hrvatski institut za povijest, 2015.
- Vukovarske novine* (Vukovar), srpsko izdanje, 1995.
- Vukovarske novine* (Zagreb), hrvatsko izdanje, 1995.

SUMMARY

THE BASIC AGREEMENT REGARDING THE AREA OF EASTERN SLAVONIA, BARANJA AND WESTERN SYRMIA (THE ERDUT AGREEMENT) AND THE CONDITIONS FOR ITS ENFORCEMENT

After the Croatian military operations “the Flash“ and “the Storm“ and the creation of the new geopolitical relationships, Serbian leadership became aware that the areas of Western Slavonia, Baranja and Eastern Syrmia would not remain under Serbian occupation. Following the defeat of the Serbian forces in Croatia and the joint military operations of the Croatian armed forces and the Army of Bosnia and Herzegovina, which practically destroyed the Serbian armed forces in Bosnia and Herzegovina, the road towards political negotiations was opened. The matter of reintegration of the occupied areas under the jurisdiction of the UN into the state organization of the Republic of Croatia gained the new importance during the key political negotiations in late 1995. Despite the readiness of the Croatian army and the strong opposition of the Croatian public, displaced persons in particular, to the proposition that the occupied sections of the Eastern Slavonia and Vukovar, a symbol of defence and the suffering of Croatia in the Homeland War, be returned to Croatia using military force, Croatian leadership decided to negotiate with the rebellious Serbs. During the many months of negotiations between the Croatian leadership and the leadership of the rebellious Serbs, attempts were made at finding a way to peacefully resolve the issue of the remaining occupied territory. This made the signing of the Treaty on the peaceful and gradual transition of that area under the Croatian jurisdiction possible. The Croatian government and the Serb leadership signed the Basic Agreement regarding the Eastern Slavonia, Baranja and Western Syrmia (the Erdut Agreement) on November the 12th, 1995 in Erdut and in Zagreb. The Agreement allowed for the stability to return to the area which was previously destroyed in military operations, scarred by human suffering, forced migrations and general social and economic decline.

It was expected that the peace process, which was started by the signing of the Basic Agreement, would be continued through the UN Security Council's Resolution, which was supposed to confirm the mandate of the new Peace Corps and to start the enforcement of the Agreement itself. The realization of the peace agreement began with the UN Security Council's Resolution 1037 from January the 15th, 1996.

Key words: Erdut Agreement; Croatian Danube Region; Serb District of Eastern Slavonia; Baranja and Western Syrmia; Syrmia-Baranja District; Dayton; Plan Z-4; UNTAES